

“Үлэмжийн чанар”-ыг нулимж болохгүй

Г.Дэлгэрмаа ⁹²

Ноён хутагт Данзанравжаа:

Агсан галзуу миний дууг эс мэдвэл

Амьдрал үхлийн нууцыг тайлах нь бэрх ээ.

“Бясалгал дунд нь ургасан дуу”

2006 онд тохиосон Говийн догшин ноён хутагт Данзанравжаагийн дүрст лагшинг номын агаарт хураасны 150 жилийн ой, мөн Дэлхийн Яруу найргийн 26-р их хурал манай улсад зохион байгуулагдах үеэр Эрдэнэ мэргэн ноён хутагтын оюуны хур, билгийн цацраг болсон яруу найргийн цоморлигийг англи хэлнээ буулган “Perfect Qualities” нэрт ном болгон гаргасан билээ. Орчуулагч миний бие тэр номыг дараа жил нь харчихаад “Төгөлдөр чанарууд” гэж арай ч хэлэхгүй байх аа, гэхдээ өөрөө хийгээгүй байж юу хэлэх вэ?” гэсхийгээд орхисноос хойш 7 жил өнгөрсөн байна. Энэ хугацаанд бусад дуун хөрвүүлэгч нарын монгол хэлнээс харь хэлрүү буулгасан болон харь хэлнээс монгол хэлнээ хөрвүүлсэн орчуулгууд бишгүй олноор гарч, дэлхий даяар түгэх болсон өнөө цагт Монгол шүлэг, яруу найргийн орчуулгын тооны тухай биш харин чанарын талаар нухацтай ярилцах цаг хэдийнээ болжээ.

Орчуулга гэдэг бол онолын хувьд:

“Эх хэлээр илэрхийлсэн бичвэрийн утга агуулгыг өөр хэлний адил утга агуулгад дүйцүүлэн буулгах” явдал юм.

Орчуулгын талаар өрнө дахинд анх эртний Грекийн гүн ухаантан Цицерон аль НТӨ 1-р зуунд анх бичсэнээс хойш маш олон онол, туршиц гарсан нь буй. Бичиг соёлын эртний их түүхэн уламжлалтай Монголчууд ч мөн өөрсдийн хэл бичгийг, орчуулгын онол, дэгийг томъёолон гаргаж, өрнүүлэн хөгжүүлсээр ирсэн нь хэдэн зуунаар байтугай тоологдоно. Гэвч онол нуршихыг түр азнан, товчхон хэлбэл эдгээр өрнө, дорны бүхий л орчуулгын онол нь:

- **“Эх хэлний утга санааг үнэн зөв, бүрэн төгс дамжуулах”,**
- **“Орчуулгын дүрслэх арга, хэлбэр нь эх хэл дээрээ илэрхийлсэн байдалтай ерөнхийдөө адил байх”** үндсэн хоёр шаардлагыг хангахад чиглэсэн, өөр өөрийн аргачлалыг

⁹² Орчуулагч, сэтгүүлч

боловсруулсан томъёолууд юм. Үүнд орчуулагчаас урлаг, уран сайхны мэдрэмж илүүтэй шаарддаг уран зохиолын орчуулга ч хамаарна.

Улс төр, эдийн засаг, хууль эрх зүй, шашин, гүн ухаан, шинжлэх ухааны салбарын орчуулгууд мэдлэгт суурилдаг, үг үсгийн зөрүүгүй байхыг тулгадаг бол уран сайхны буюу уран зохиолын орчуулга дуун хөрвүүлэгчээс “мэдлэг”, “мэдрэмж”-ийг нэхэж, “үнэн” байх, “уран” байх үндсэн шалгуурыг тавьдаг. Тэр тусмаа яруу найргийн орчуулга бол амар биш адармаатай учир уран зохиолын орчуулагчид цөөн байдаг биз. Орчуулгын алдаа эндэгдлийг өмөөрөх, “Төгс орчуулга хэзээ ч байдаггүй” гэж хаацайлах хүмүүс бишгүй байдаг ч хүн ярьж, бичиж л байгаа цагт орчуулах л болно, орчуулгыг “сайжруулах тухай” ярих ч болно, ялангуяа хил хязгаарыг хормын зуур давж харилцдаг болсон мэдээлэл технологийн өнөө цагт.

Яруу найргийн орчуулгын тухайд чанарын тухайд бичихдээ, уншигчдад онолоо багасгаж, учрыг тайлбарлахыг эрхэмлэн, “үнэн” байх, “уран” байх үндсэн энэ хоёр шалгуураас “үнэн” байх шалгуураар нь л энэ удаад авч үзье. Үнэн санааг нь орхигдуулбал “утгагүй” хоосон уянгалаад ч яах билээ дээ. Орчуулгын хэр “үнэн” болсныг шалгах нэгэн арга нь “Back translation” буюу орчуулгыг эх хэлрүү буцаан буулгах явдал. Үүнээс “эх хэлний утга санааг үнэн зөв, бүрэн төгс дамжуулж уу?, дүрслэх арга, бүтэц, хэлбэр, зохиомж нь хэр төстэй болж, зохиолчийн илэрхийлсэн утга уянга хэр бууж вэ?” гэдгийг тойм харж болно.

“Үлэмжийн чанар” номын оршилд дурдсанаар Говийн догшин ноён хутагт Данзанравжаагийн 230 гаруй найргийг 5 жил нухаад, 5 сар цахим шуудангаар холбогдон орчуулж чадсан орчуулагч С.Смит Англи дахь Бурхны шашны очирт хөлгөний хийдэд хоёр жил шавилан суусан аж. Гэхдээ эхнээсээ ноён хутагтын тухай ташаа ойлголттой байсан нь орчуулагч С.Смит өөрийн өмнөх үгэндээ “Яруу найргаас нь Данзанравжаа “архины лүү”, “авгай хүүхний эрлэг” байсан гэдэг нь андашгүй... Ууж согтуурах, үүлэн борооны ажил, унаа мал, их говь, анд нөхөд, амраг садангийн явдлаараа эдгээр нь алиа наадаан, амьдралын өнгө, баясал төдийгүй худал хуурмаг гэдгийг (биеэр?) үзүүлж байгаа хэрэг” (That he was clearly a heavy drinker and highly sexed is also obvious from his poetry... Drink, sex, horses, the Gobi, one’s own friends and relative – these are all fair game, both to show the color and excitement of human life, but equally to show its falseness. P15-16.) гэснээс харагдана.

Уншигчдад харьцуулж харахад хялбар байх үүднээс уг гүн ухаан-бясалгалын шүлгийг бадаг бадгаар нь, орчуулагч С.Смитийн орчуулга, буцааж монголруу хадаж буулгасан болон үүнийг бичигчийн дэвшүүлж буй жишээ орчуулга, мөн хадмал орчуулгын хамт харьцуулан тавив:

“Үлэмжийн чанар”**Эхний бадаг:**

Үлэмжийн чанар төгөлдөр¹

Өнгө тунамал толь шиг²

Үзэсгэлэнтэй царайг чинь³

Үзвэл лагшин төгс маань⁴

Үнэхээр сэтгэлийг булаанам зээ⁵

Бичигчийн загвар орчуулга

Insight qualities perfected¹

Like the mirror with colors so clear²

Beautiful face of yours, I see³

The body of manifestation⁴

Does truly capture the soul⁵

С.Смитийн орчуулга

Your perfect qualities¹

Are like colors reflected in a mirror²

I see your shining face, my dear³

And truly you have captured⁵

My entire mind and body⁴

Загвар орчуулгын хадмал

Үлэмжийн чанар төгөлдөржсөн¹

Өнгө тунамал толь шиг²

Үзэсгэлэнт царайг чинь үзвэл³

Лагшин төгс нь⁴

Үнэхээр сэтгэлийг булаана⁵

С.Смитийн орчуулгын хадмал:

Төгс төгөлдөр чанарууд чинь¹

Толинд туссан олон өнгө шиг²

Гийх царайг чинь үзвэл дээ, хонгор минь³

Бие, сэтгэлийг минь үнэхээр⁴

Бүхлээр нь булаасан юм шүү⁵

¹ Бурхны шашны Үлэмж үзэл, үлэмж үзэхүйн билэг

² Таван тахилын нэг “гийгүүлэгч толь”

³ Таван мэдрэхүйн “харахуй”

⁴ Бурханы лагшингийн олон хувийн нэг. Лакшана нь самгардиар “бэлгэ тэмдэг” гэсэн утгатай, дотоод сайхныг гадна илэрхийлэгч шинж.

⁵ Зовлонгоос гэтэлгэх зөв зам мөрийг оносон тухай баясан өгүүлжээ

Мөн шүлгийн мөр тулгахаас гадна үг бүрийг тоогоор дугаарлан харьцуулж үзвэл, аль үг англиар буусан, хаана утга гээгдсэн нь тодорхой харагдана:

Үлэмжийн¹ чанар² төгөлдөр³

Өнгө⁴ тунамал⁵ толь⁶ шиг⁷

Үзэсгэлэнтэй⁸ царайг⁹ чинь¹⁰

Үзвэл¹¹ лагшин¹² төгс¹³ маань¹⁴

Үнэхээр¹⁵ сэтгэлийг¹⁶ булаанам зээ¹⁷

Бичигчийн загвар орчуулга

Insight¹ qualities² perfected³
 Like⁷ the mirror⁶ with colors⁴ so clear⁵
 Beautiful⁸ face⁹ of Yours¹⁰, I see¹¹
 The¹⁴ body¹² of manifestation¹³
 Does truly¹⁵ capture¹⁷ the soul¹⁶

1-2-3
 7-6-4-5
 8-9-10-11
 14-12-13
 15-17-16

x-3-2
 x-7-4-5x-6
 11-10-8x-9-x
 15-x-17
 x-x-16-13

С.Смитийн орчуулга:

Your^x perfect³ qualities²
 Are^x like⁷ colors⁴ reflected^x in^x a mirror⁶
 I see¹¹ your¹⁰ shining^{8x} face⁹, my dear^x
 And truly¹⁵ you^x have captured¹⁷
 My^x entire^x mind¹⁶ and body¹³

Үгийн тоогоор харьцуулан үзвэл аль утга хаана яаж гээгдсэн, хутгалдсан нь тодорхой. С.Смитийн орчуулгад “Үлэмжийн” гэдэг үгийг ор мөргүй, огт байгаагүй мэт гээжээ. Харин энэ үг нь шүлгийн хамгийн чухал эхлэл, оньс бас тайлал үг юм. Бурхны шашны “Үлэмж үзэл-ийг самгаридар “Mahamudra“ гэх ба “ариун хайрын үрээр тунгалаг оршихуйн толинд өөрийн дотоод дүрийг (мөн чанар) танихыг хэлжээ^{IV}. Үүнийг англиар ‘In-sight’ гэсэн энгийн атлаа утга төгс дүйсэн үгээр оноож орчуулах ба цаад илэрхийлэх утга нь “үнэн мөн чанарыг олж танин барих” буюу үлэмж үзэхүйн билэг, мөн “магад шинжлэхүй”, “гэгээрэх зам мөрийн “харахуй” болно. Энэ бадгийн чинад утга нь “Үлэмж үзлээр мандаж өөрийн аяар болсон сэтгэл төгс төгөлдөр юм, яг л буртаггүй толь хамаг бүхнийг тод тунгалагаар тольдох шиг, үдшийн бүрий уудам огторгуйн цэнгэг мандалд сэтгэл ууссан мэт, амгалан дүр байдлын амирлалыг харах шиг. үзэхэд сэтгэл ханах аргагүй”^V гэсэн утгатай. Хэлэлцээд буй орчуулга үүнийг илэрхийлсэнгүй, харин ч “төгс чанар нь толинд ойсон өнгө шиг хуурамч тусгал болчихоод; “лагшин төгс маань” гэсэн мөрийг “сэтгэлийг булаанам” гэдэгтэй хольж хутгаснаар “бие, сэтгэлийг минь бүхэлд нь булаан эзэмдлээ” гэсэн утгатай болж, ийн эндүүрэгдсэнээрээ хутагтыг хөөрхөн хүүхэн хараад ухаанаа алдчихсан, үүнийгээ шүлэглэсэн төдий болгож байгаа хэрэг. “Лажин төгс” гэдэг нь бурханы төгс лагшинг ёгт хэлж байгаа бөгөөд англиар “Manifestation Body” гэж тогтоон нэрлэдгийг, ‘Body of Manifestation’ гэсэн маань хутагт шүлэглэхдээ яруу сонсголонгийн учирт үгийн байрыг сольсныг мөн баримталсан болно. Ийн хэлснээр англи нэршил нь арай зөөлөн бууж, учрыг мэдэх англи хэлтэн уншигчдад бурхны төгс лагшныг хэлж байгаа нь ухагдана хэмээн бодолцов. Энэ хэллэг орчуулагчийн “элдэв шашны нэр томъёо шүлгийн орчуулгад хэрэглэх нь англи хэлтэн уншигчдад уншихад тээртэй байх учир зайлсхийв”^{VI} гэж тайлбарласан шиг “нүдэнд орсон хог” даанч болохгүй. Тэгээд ч орчуулагч “Үлэмжийн чанар” номд тэр байтугай “гэвш, зайсан” гэх мэт үг хэллэгийг тэр чигээр нь буулгасан нь бий. Мөн орчуулагч Смитийн “миний хонгор” гэдэг илүүц үг нь ‘mirror-dear’ гэж сүүл холбох гэсэн санаатай холбоотой биз, гэхдээ ингэж утга гуйвуулж сүүл холбосноос холбоогүй нь дээр л дээ. Гэхдээ хэмнэл тааруулах, сүүл холбох зэрэг “уран” байх шалгуурын тухайд ярих нь ахин нэлээд хэдэн хуудас болох тул хойш тавья. “Сэтгэлийг булаанам зээ” гэсэн нь зөвхөн өөрийн тухайд бус, өөр бусдын сэтгэлийн тухайд ч хамсруулан өгүүлсэн тул “my soul” гэлгүй “the soul” гэж тодотгон оруулав.

Энэ шүлэг заавал ийм утгатай байх албагүй, хөөрхөн хүүхнийг дуулсан гэж мэтгэх хүн гарч магад, гүн ухааны болоод гоо үзэсгэлэнгийн тухайд аль аль утгаар нь ойлгож болох энэ шүлгийг мөн аль аль утгаар нь ойлгохоор англи хэлнээ буулгавал сая орчуулга

мөн болно гэж хэлье.

Мөн ноён хутагт энэ “таван тахилыг өргөсөн” санаагаа улам лавшруулан дэлгэрүүлж, **“Сайн бэлгэдэлт арван гурван эдийг соёрхсон зарлиг оривой”** шүлэгтээ:

Дүрс дүрсийн дундаас тув тунгалаг хиргүй

Дүрс хөрөг хязгаарлашгүй гийгүүлэгч толийг

Дүрс үзэсгэлэнт таны нүүр харах чимэг болгон

Өргөө, өлзийхутаг салигүй ориих болтугай! гэсэн нь бий. Мөн

“...Дуу дууны дундаас тодохон

Дүнггар яйчил, Шагжаан чадагч сайшаасан дуут лавайг

Дуулиатсан үнэн үг яруу сонсголонт чимэг болгон...”,

“...Үнэртний дундаас бие сэтгэлийг амраагч үнэр

Үхэл, гурван хар өвчинг арилгагч гиваан эмийг

Үлэмж шагшабадын төрөлхийн үнэр анхилуулахын тулд...”,

“...Амттаны дундаас чихэр өвсний сайхан шимт

Алимад саран гундаа цэцэг шиг цагаан таргийг

Амины судал махбод эвдэршигүй дуслыг тэтгэхээр...”,

“...Хүрэлцэхүйн дундаас зөөлөн эелдэг сэтгэлд таатай

Хүний амь насыг бататгах дэвгэр дурвааг

Хүнлэг шударга ориихын бат бэлгэдэл болгон

Өргөө, өлзийхутаг салигүй ориих болтугай!...” хэмээн таван тахилыг багтаан дэлгэрэнгүй сайхан ерөөл өргөж аврал одуулсан байдаг аа, уншигчид болгоох биз.

Эх шүлгийн 2-р бадаг:

Хөшүүн сэтгэлийг уяруулагч

Хөхөө шувууны эгийг шиг

Хөөрхөн эелдэг үг чинь

Хүүрнэн суухад урамтай

Хөөрхөн аальт мину зээ

Бичигчийн загвар орчуулга:

Like the singing of a cuckoo 2

That melts soul, so rigid and austere 1

Your words, so gentle and tender, 3

Are so heartening to converse 4

The gentle-natured You of Mine 5

С.Смитийн орчуулга:

Like the cuckoo's song 2

You relieve the stress in my mind 1

Your kind words are gentle, my dear 3

With such kindness you sit 4

And offer comfort. 5

Загвар орчуулгын хадмал:Хөшүүн бэрх сэтгэлийг уяруулдаг²Хөхөө шувууны донгодоо шиг¹Эелдэг, зөөлөн үгс чинь³Хөөрөлдөхөд урамтай⁴Хөөрхөн аалт минь⁵**С.Смитийн орчуулгын хадмал:**Хөхөөн дуу шиг чи¹Хамаг бодлын минь хямралыг арилгана²Найрсаг үгс чинь эелдэг юм, хонгор
минь³Үнэнхүү эе найртай сууж,⁴Ая тухтай байлгах юм⁵

1 Дуу гэдгийг донгодоо гэж буулгав.

2 Rigid - хөшүүн, хатуу хахир, austere - хүйтэн, хөшүүн, бэрх, мөн зожиг, ганцаар, хүйтэн, өөрийгөө зовоогч гэсэн утгатай тул монгол дээрхи утгыг бодолцон, мөн сүүл холбож сонгов. Угтаа энэ нь чинад учир, үнэнийг үл ухах мунхаг харанхуй сэтгэлийг сонсохуйн яруу сонсоголоор арилгах гэсэн санаа мөн

3 Heartening гэдэг нь урамших, зоригжих, ая таатай байх, онгод хөглөх утгуудыг бүгд илэрхийлдэг тул сонгов

4 Суух гэдгийг суугаад байгаа биш, тийн үйлдэхэд бахтай гэж ухсан тул ерөнхий өгүүлэв.

5 Хөөрхөн аалт гэдгийг sweet, kind, amiable, lovely аль төс үгээр хэлж болно.

Энэ бадаг нь “мунхарсан хүлээст хүмүүний сэтгэл нь нисванисыг орхиж алдарсан гайхамшигт цаглашгүйн зүрхэнд хүрсэн үедээ зөвхөн өөртэйгөө хэлцэж байж буюу тухайн үед мэдэрч буй огторгуйн цаад дахь ариун тунамал агаар мандал адил гайхамшигт түүнийгээ сонордож байж тархиндаа зураглан, энэ ертөнцөд авч ирэх агаад угтаа энэ ертөнцийн утга хэмээхээс ч хэдийнэ хагацсан эгшиглэн байдаг” гэжээ. Мөн “ноён хутагт шувууг утга уянгын бэлгэдэл болгон шүтдэг... шувуу нь өгүүлшгүйн утгыг нээж, өгүүлшгүйг үгэнд юүлэх эрдмийг дохиолдог.”^{IV} Гэхдээ гүн утга санааг энгийн үгээр шүлэглэн өгүүлсэн тул орчуулгын хувьд шашны нэр томъёо гэж толгой өвтгөх зүйлгүй, гэхдээ орчлон хорвоогийн явдал, зовлонгийн шалтгааныг таниулах үнэн үгийг хөхөөн дуутай яруу сонсголонтой зүйрлэж, үнэнээр мунхгийн харанхуйг арилгахыг хөшүүн сэтгэл хэмээсэн нь тодорхой. Саймоны орчуулгад гарсан алдаа нь “хөшүүн сэтгэлийг уяруулагч” гэж ерөнхий хэлснийг “миний бодолд байгаа алив хямралыг чи л намжаадаг” гэж өөртөө наасан, “чиний эелдэглэн суугаад байх чинь надад аятай байна” гэсэн утгын алдаа юм. Англи хэлний дүрмийн хувьд заавал “чи, та нар” гэж эзэн бие оруулж ярьдаг боловч, ерөнхийлөн өгүүлж буй тохиолдолд, тэр тусмаа гүн ухааны яруу найрагт “чи, миний хонгор” гэлгүй утгыг илэрхийлэх боломжтой.

Эх шүлгийн 3-р бадаг:

Учирмагц сэнгэнэсэн

Уран гол шиг бие чинь

Угаас хам бүтсэн

Улаан занданы үнэр шиг

Улмаар сэтгэлийг хөдөлгөнө зээ

Бичигчийн загвар орчуулгаRedolent upon meeting in coincidence,¹The lissome and elegant body of Yours,²Is like the red sandalwood fragrance⁴**С.Смитийн орчуулга:**Your elegant body²Borne upon the breeze¹Is beyond words, my dear^{*}

Formed together in substance,³
And withal moves the soul⁵

Загвар орчуулгын хадмал

Учрахад анхилсан (сэнгэнэсэн)¹
Уран гоолиг бие чинь²
Угаас хам бүтсэн⁴
Улаан занданы үнэр шиг³
Улмаар сэтгэлийг хөдөлгөнө зээ⁵

Like the scent of red sandalwood,⁴
You more and more entrance my thoughts⁵

С.Смитийн орчуулгын хадмал:

Зөөлөн сэвшээгээр зөөгдсөн (ирэгдсэн)¹
Цэвэр цэмцгэр бие чинь²
Үгээр хэлэхийн аргагүй юм, хонгор минь^x
Улаан занданы үнэр шиг⁴
Улмаар бодлыг минь ховсдох юм⁵

¹ Учирсан гэсэн нь “өлзий дэмбэрэлээр учрал тохиосон” хэмээн бэлгэдсэн утгатай гэж ухаж,

“азаар, бэлгэ дэмбэрэлээр учрахад” гэж буулгав.

² Lissome – эрхэмсэг сайхан, үзэмж гоолиг, гол шиг хэмээсэн бие махбодын сайхныг илтгэсэн үг

³ Зандан мод нь Авид буюу Цаглашгүй гэрэлт, улаан зандан нь Эсэруа тэнгэр буюу Цамбыг бэлгэддэг. Энэ мод нь алив хүсэл тачаалыг урвуулж, бясалган суухад бодол сэрэмжийг тэтгэдэг.

⁴ Угаас хам бүтсэн хэмээх шашны хэллэгийг англиар утга дүйлгэн тогтсон хэллэгээр нь оруулсан ба сүүл холбоход тохиров. Мөн буцаан буулгахад монголоороо тогтсон энэ хэлцээрээ буух буйзаа

⁵ Сэтгэлийг хөдөлгөнө гэж англиар мөн адил хэлдгийг хэвээр авч, минийх гэж оруулаагүй авч тодорхой хэлсэн хэвийг хадгалав.

Энэ шүлэгт ноён хутагт “өөрийн бие жаргалангийн бие болохыг хэлж байна. Сэтгэл тэр нь сансарын мөн чанартай бие хэмээхийн дотоодод бүтдэг тул түүнийг ухамсар төдийтнөөр мэдрээд өнгөрөх хангалтгүй, тиймээс өөрийн бие тэр мэт адил болох ёстой, мэдэрдэг байх нь хангалтгүй учир өөрийн бие цогцсоор үлэмжийн чанар болохын учрыг тайлан хэлсэн байна. Тиймээс дадуулсаар өөрийн мөн чанар, оршихуйгаа болгож төгс гэгээрлийн хутгийг олохыг ерөөсөн утга болно. “Угаас хам бүтсэн” гэж сэтгэлийн язгуур чанар хамт төрсөн болохыг бэлгэдэх ба үүнийг мөн англиар тогтсон хэллэгээр нь Together-born гэхийн адил Together-formed гэдэг болой. Харин Смит “цэмцгэр биеийг чинь хараад зүйрлэх үг алга, үнэр чинь ухаан алдуулж ховсдож байна” гэж орчуулсан нь хүмүүсийн хэлдгээр “хүүхэнд нугасгүй” халамцуу хутагтын халуурал шиг л болж дээ.

Эх шүлгийн 4-р бадаг:

Бадмын дундаас дэлгэрсэн¹

Балын амт адил²

Баясгалант ааль чинь³

Бахдаж ханашгүй⁴

Баярыг улам арвитгана зээ⁵

Бичигчийн загвар орчуулга

Like the taste of honey²
Sourced from the lotus core¹
Your joyous nature³
Bring delight so pure⁴
And thrive more the rapture⁵

Англи дээрхи орчуулга

Like the taste of honey²
Flowing from the heart of the lotus,¹
Joy in you, my dear³
Makes me ever happier,^{4x}
Happier beyond belief^{5x}

Загвар орчуулгын хадмал:

Бадмын голоос үүтгэлтэй 2

Балын амт адил 1

Баясгалантай ааль чинь 3

Шижир бахдлыг авчирна 4

Жаргалыг улам арвитгана 5

С.Смитийн орчуулгын хадмал:

Бадмын голоос урссан

Балыг амт шиг

Баясал цэнгэл чинь, хонгор минь

Баяр жаргалтай болгох юм,

Бүр итгэмээргүй жаргал авчирна

1-2 Шавар балчиг дундаас урган дэлгэрдэг ч бузар буртаг өчүүхэн төдий халдааггүй цэвэр ариуны бэлгэдлээр зовлон шаналлын дундаас амгалан сэтгэлийг олон гэгээрэхийг балын амт адил. Бадмын тоосыг боловсруулан бал гарган амтлах нь зовлонгийн үрийг бясалган гэгээрэхтэй адил.

3-4 Бахдах нь бахархах бус баярлан сэтгэл ханахыг хэлжээ.

5 Баяр жаргалыг мөн capture гэх ба сүүл холболтонд тохирох тул сонгов

Энэ бадаг нь дээр дурдсанчлан “тэр мэт сэтгэл нь балчигт ургадаг ч балчигийн хир үл халдах цагаан лянхуа адил тунгалаг ариун сэтгэлтний оюунд ургана. Нисванисын буртагт дарагдсан хүний өчүүхэн бие, нөгөө талаас арилсан гэгээнийг дадал болгон муу муухайтай тэмцэгч магад гарахыг хүсэмжилсэн үзлээс төрдөг. Товчхондоо зүрх уйлж, усан мах бодод оч харван шаталдах мэт. Баясгалангийн дээдийг мэдүүлэгч түүнийг бахдаад яав ч ханамгүй, буяны сэтгэлд урам өгдөг гайхамшиг минь” гэсэн утга болно. Өөрөөр хэлбэл “балчгаас ургах бадам, бадмаас ялгарах балын шим нь эгэл хүний бурханлаг чанарыг нээх тарнийн хувиргах зарчмын үлгэр”^{iv}. Харин С.Смитийн орчуулгад “Бадмын голоос урссан Балын амт шиг” гэсэн нь бэлэн бал бадмаас урсдаг шиг болоод, жаргалтай, бүр жаргалтай, бүүр ч их жаргалтай гэсэн гурван мөр үүсчээ. Харин эдгээр гурван мөр нь баясгалант ааль, бахдах сэтгэл, баяр жаргалан гэсэн гурван өөр утгатай, чинад санаа нь бол “Баяр баясгалан бол гэгээрлийн мөн чанар. Цэнгэл жаргал бол ариуслын жинхэнэ утга. Аугаа хайранд уусах тусам энэ цэнгэл энгүй өргөн цэлгэр болж, бодгаль бүхэн амраг хайртны хувилал болно. Хоосон чанарт нэвтрэх тусам энэ цэнгэл ёроолгүй гүнзгий болж, үзэгдэл бүхэн тунгалаг гэрлийн цацраа болно. Энэ агшинд л бид мунхгийн зузаан нойроос сэрднэ. Энэ агшинд бид өөрсдөө хутагт болно”.

Эх шүлгийн 5-р бадаг:

Хүний энэ насанд

Хүссэн хэргээ бүтээгээд

Хүсэлт тэнгэрийн эдлэл мэт

Хөлгүй жаргалангийн далайд

Хөвж хамтдаа жаргая

Бичигчийн загвар орчуулгаIn this life of human being¹We are to fulfill the deeds we wish²Like the objects of Desire realm³In the ocean of footless bliss⁴Let us together afloat rejoice⁵**С.Смитийн орчуулга:**In this human age,²To do what you wish¹Is to wish for the things of heaven³.Afloat upon the ocean of deep enjoyment⁴Let us be joyful together⁵

Загвар орчуулгын хадмал

Хүний энэ насанд1
 Хүссэн хэргээ бүтээнэ2
 Хүсэлт тэнгэрийн эдлэл мэт3
 Хөлгүй жаргалангийн далайд4
 Хөвж хамтдаа жаргацгаая5

С.Смитийн орчуулгын хадмал:

Хүссэн бүхнээ хийх2
 Хүний энэ насанд1
 Тэнгэрийн зүйлсийг хүсье3
 Гүн цэнгэлийн далайд хөвж4
 Хамтдаа жаргаж цэнгэе5

1 Хүний энэ насанд гэдгийг хүн төрлийг олсон энэ амьдралдаа гэсэн утгаар нь шууд буулгав. Монголчууд насаараа, энэ насандаа гэж хэлэх нь бүхэл амьдралыг шууд илэрхийлсэн санаа мөн.

2 Юу хүссэнээ биш, хүн болж төрөөд хүсэх, гүйцээх ёстой үйлээ бүтээнэ гэсэн санааг буулгав

3 Авидармын ёсоор сав ертөнцийг хүсэлт, дүрст, дүрсгүй орон гэж гурав хуваана. Хүсэлт орны амьтад дүрс, дуу, үнэр, амт, хүрэлцэхүй хэмээх хүслийн таван эрдэмд хэтэрхий тачаадаг учир ийн нэрийджээ. “Хүсэлт орон”-д там, бирд, адгуус, дөрвөн тивийн хүн, хүслийн зургаан тэнгэр тэргүүтэй таван зүйлийн амьтад бүгд багтана. Үүнийг англиар Desire Realm гэж оноон нэрлэдэг.

4 Хөлгүй гэхийг англиар footless гэж хэлдэг нь яг адил дүйсэн үг.

Бурхны шашны англи нэр томъёонд “баясгалангийн орон, төгс баясгалан” гэхэд ‘Land of Joy, Perfect Joy’ гэхчлэн орчуулдаг ба мөнхүү баясгалангийн тухайд оруулан ‘баясгалантай ааль’ хэмээснийг уг үгээс үүссэн “joyous” тэмдэг нэрийг авч оруулав.

“Хүсэлт тэнгэрийн эдлэл гэдэг нь хүрэх төдүйд бие, сэтгэлийн тавирал эдлүүлдэг тэнгэрийн орны хив эрдэнийн ёгт нэр. Таван мэдрэхүйн мэдрэмж, таашаалыг номын хурим болгон бясалгах “Нууцын хураангуй” тарнийн ёсонд номлосон байдаг.^{IV} Харин Смитийн орчуулгад гарч буй нь хүн болж төрснийх, юу хүссэнээ хийгээд, эх захгүй жаргаяа гэсэн шүү утгатай болсон нь буруу. Ийнхүү бадаг тус бүрээр харьцуулан үзэхэд хутагтын “Үлэмжийн чанар”-ыг магтан дуулсан нь англи дээрээ утга ч үгүй, уянга нь ч алга.

Мэргэн хутагтын айлдсан яруу найргийн эмхэтгэлийн англи орчуулгаас зөвхөн ганцыг нь жишээ дурдах, жич тайлбарлах төдий өнгөц харьцуулан үзэв. Сайн орчуулсан шүлгүүд энэ номд байгаа ч андуурсан, хадуурсан, ташаарсан, бүр тэс хөндлөн болгочихсон нь дийлэнх байна. Тэр тусмаа номын тэргүүн найраг “Үлэмжийн чанар”-ыг хүүхэн эргүүлсэн, хүсэл алдарсан, тачаалд автаж, дур хүслээ бичсэн шүлэг гэж ойлгож орчуулсан нь харамсалтай л хэрэг.

“За, больё, **“Үлэмжийн чанар”** хэцүү шүү дээ” гэе. Гэсэн ч, “Оршил”-д оруулсан Данзанравжаагийн 7 настайдаа зохиосон **“Хурмаст тэнгэр”** шүлгийн:

“Үүлэн гараад бороо орохын цагт

Үүдэн гэмээ нь хоймор юуны ялгаа?

Үйл байгаад үхэл авахын цагт

Хөгшин гэмээ нь залуу юуны ялгаа байх вэ? гэснийг

“Үүл гараад бороо орох үед гэртээ л байгаа бол

Үүд, зуухны хооронд ямар ялгаа байх вэ?

Ажлаа дуусгах цагт үхэл дайрах юм бол

Хөгшин залуугийн хооронд юуны ялгаа байх вэ?” гэснийг юу гэх вэ?.

(When the clouds fall with rain and you are inside

What difference is there between the front door and the hearth?

At the time of death, when your work is through

What difference is there between old age and youth?’)

Англи хэлтэн хэн ч гэсэн үйлийн үрийг “karma” гэдгийг мэднэ, үгүй ядаж ‘deed - үйл, үйлс’ гэсэн үгээр орчуулбал аж амьдралын ч, шашны ч үйлийг хоёуланг нь хам хэлчихэж болох байлаа. Тэрнээс “Гадаа бороо орж байхад, гэртээ л байгаа бол үүд, зуухныхаа хаана нь ч байсан яах вэ, Хийх ажлаа л амжуулсан бол хөгшин, залуу хэдийдээ ч үхсэн яах вэ” гэсэн хэгжүүрхэл болгож болохгүй. Ингэж буулгасан бол утга нь дөхөх байлаа:

‘In times when the rain falls upon cloud gathering

What difference there is between the door and the altar?

In times when the death arrives owing to one’s deeds

What difference there’s between the old and young’

Эрдэнэ мэргэн 5-р ноён хутагт Дулдуйтын Данзанравжаа нь Монголын шашин, соёл, нийгмийн сэтгэлгээний түүхэнд тодрон мөнхөрсөн билиг оюун тэгш гүн ухаантан, урлахуй бүтээхүйн үлмжийн чанар төгс сод авъяастан, асрах энэрэхүйн сэтгэлт, аг тарнийн шид увидастан, ухаарал гэгээрлийн үлгэрлэлт гэгээн хутагт байсан билээ¹¹. Хоосон чанарт нэвтэрхий хувилгаантны өгүүлсэн дуулсан бүхэн нь хорвоогийн үнэн мөнийг ил тодоор учирлан таниулсан учиртаа “догшин хутагт” гэгдсэн болой.

Баргийн хүн зориглож халдамгүй их хутагтын найргийг бөх зүрх гаргаж, оноож орчуулахад бүү хэл, жир хүний энгийн шүлгийг ч орчуулахад цаанадаж хэлэх гэсэн санаа, чинадах утгыг нь ухах, наанадаж монгол үгийг ойлгодог, ил бичсэн үгийг ойлгодог, мэддэг байх ёстой. Энэ бол зүй ёсны шаардлага, орчуулагчийн үүрэг төдий биш зохиолч, яруу найрагчдын оюуны бүтээлийг хүндэтгэх орчуулагчийн ёс зүйн асуудал юм. Ёс зүйгээс гадна бас “хариуцлага” юм.

Үгийг мэдэхгүй бол толь бичиг харж, мэддэгээс нь сурч, мэдэхгүйгээ мэдэх нь наад захын асуудал. Гэхдээ “халт мөлт, буруу зөрүү” ойлгох, нь сонирхогчийн хувьд байж болох ч орчуулагч гэсэн сэтэр зүүгчийн хувьд “тааж буудах” асуудал байж болохгүй. “Бодьсад нар” гэхэд “bodhisattva sun” гэх, эсвэл “зовлонгийн дөрвөн далай” гэснийг “дөрвөн далайн зовлон” /suffering of four oceans/ гэх, эсхүл өөр жирийн дөрвөн мөртийн орчуулгад:

“...Урин цаг ирэхэд...” гэснийг “урин дулаан, эсэргэн цаг” гэсэн утгаар нь бус “Урин хилэнт, ууртай догшин цаг ирэхэд” гэж “тольдож буудан”, нөгөө шүлгийн зүрхийг оноод нам унагачихсан мэтийн “гэмт” хэргүүд тоймгүй олон бий.

Ахиулаад яривал “Ноён хутагт “эрлэг” гэдгийг шүлэгтээ хошин маягаар оруулдаг учир “Grim Reaper” буюу хадуур барьсан хар нөмрөгт үхлийн элчийн дүрээр орчуулсан” гэжээ. Бурхдын нэрс байтугай “гэвш” цолыг түвэдээр нь ‘Geshe’ (гэвш) гэж буулгаж байж, нүгэл буяныг дэнслэгч Эрлэг номун хааныг ядаж самгаридаар ‘Yama’ гэгчихгүй дээ гэж бодох. Загалмайтны “Хадуурт”-аас Монголчуудын “мэдэх” эрлэг огтоос өөр шүү. Энэ мэтчилэн шүлэг найраг болгоныг сайтар харьцуулан төнхвөөс бүр ч төвөгтэй олныг нуршихад хүрэх тул түр зогсё. Мөн “үнэн” буусан утга санааны тухай хөнгөхөөн хэлцсэнээс “уянга”, хэлбэрийн тухай дурдалгүй шахам өнгөрлөө.

Нэгэн үе тасалдаад байсан орчуулгын бүтээл өнөө цагт олон олноор гараад, ярьж “яншиж” дуусахгүй олон олон алдаа мадаг, андуу явдалтай болоод, буруу замаар будаа тээхийн үлгэр болох нь ээ. Болохгүйг нь хэлж, бурууг нь хэлцэхгүй бол болохгүй болсон байна.

Манай аман уламжлал, уран зохиол, яруу найраг нь түүхэн хөгжил, уран зохиомж, утга санаагаараа хэнээс ч дутахгүй гэдгийг Монголынхоо уран зохиолыг харь хэлнээ бүрэн төгс, үнэн зөв, уран яруу буулгаж, шүлэглэн орчуулж, сурталчлан таниулж баймааж нь дэлхийд баталж, хүлээн зөвшөөрүүлэх билээ. Дараа дараагийн дугаарт дуун хөрвүүлэгч нарын орчуулгын талаар энэ мэтчилэн цувралаар гарах болно.

Доктор, нэрт түвдэгч Л.Хүрэлбаатар:

“Равжаагийн зохиосон “таван тахилын дуу” хэмээн алдаршсан “Үлэмжийн чанар” дуу нь хүслийн таван эрдмийн үүднээс нүдээр харах дүрс, чихээр сонсох дуу, хамраар үнэрлэх үнэр, хэлээр амтлах амт, биеэр хүртэх хүртэхүйн сайхныг магтан дуулсан... тахил өргөлийн эрхэм дээд билэгдэл болгосон... нэг талаар шашнны номын санаа, нөгөө талаар гоо сайханы... магтаал гэмээр... ертөнц хийгээд номын хоёр ёсны агуулгатай, янагуух хийгээд үнэмлэхүйн давхар далд санаатай, залах хийгээд магадлахын хоёр утгатай, гүн бодол бясалгалын уянгатай бурхны зохиол”

Нийгэм, хэл соёлын харилцаан дахь олон төрлийн орчуулга дотроос уран зохиолын орчуулга, тэр тусмаа уламжлалт яруу найраг, шашин, гүн ухааны, шүлэглэсэн бүтээлийн орчуулга нь хамгийн ярвигтай нь бөгөөд орчуулагчаас наанадаж хоёр хэлний гүнзгий мэдлэг боловсролоос гадна урлагийн мэдрэмж, гоо зүйн таашаал, нийгэм соёлын бүхий л салбар, ухааны мэдлэг, боловсролыг шаардаж байдаг. Ялангуяа, уламжлалт яруу найргийн орчуулгад соёл судлал, утга зохиол, хэл шинжлэл, сэтгэлзүй, бэлгэдэл зүй, домог зүй, гүн ухаан, угсаатны зүй, ёс зүй, хүн судлал, амьдралын хэв маяг, зан заншил, шашин шүтлэг, ер нь нийгмийн бүхий л салбарын олон талын мэдлэг мэдээллээс гадна хувь хүний байнгын

эрэл хайгуул, хөдөлмөр зүтгэл, авьяас чадвар, орчуулгын сурц, дадлага туршлага голлох үүрэгтэй.

Ашигласан ном:

- I. 'Perfect Qualities' S.W.Smith, Academy of Poetry and Culture. Ulaanbaatar 2006
- II. “Эрдэнэ ноён хутагт Данзанравжаа” Равжаа судлалын сан Улаанбаатар 2006
- III. “Халхын ноён хутагт Данзанравжаа” Улаанбаатар. 2006
- IV. “Үлэмжийн чанар”, “Агнистын гэгээ” цуврал